

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

МОРОЗ ЮРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 316.61:159.9.01

**НАЦІОНАЛЬНА ТРАДИЦІЯ БІБЛІЙНИХ ПЕРЕКЛАДІВ:
ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Житомир – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник : доктор філософських наук, професор,
БОГАЧЕВСЬКА Ірина Вікторівна,
Національний транспортний університет
МОН України (м. Київ),
завідувач кафедри філософії та педагогіки.

Офіційні опоненти : доктор філософських наук, професор
ОСТАЩУК Іван Богданович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова МОН України (м. Київ),
професор кафедри культурології;

кандидат філософських наук
ВЕРГЕЛЕС Костянтин Миколайович,
Вінницький національний медичний університет
імені М. І. Пирогова МОН України,
доцент кафедри філософії та суспільних наук.

Захист відбудеться 16 листопада 2017 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.02 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зал.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 38.

Автореферат розіслано 13 жовтня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Горохова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що для кожної християнської країни переклад Біблії національною мовою є етапом розвитку духовної культури. Багатомовна практика перекладів Біблії національними мовами у християнстві зумовила появу національних традицій та шкіл біблійного перекладу, вивчення яких дозволяє виявити не лише конфесійні, а й етнокультурні особливості інтерпретацій сакрального тексту християнства.

Переклади Біблії є об'єктом міждисциплінарного дослідницького інтересу новітніх утворень сучасної гуманітаристики, які виникають на перетині академічного релігієзнавства та класичної лінгвістики – лінгвістичного релігієзнавства. Проблема перекладів сакральних текстів, як світоглядно насичених постає принциповим теоретичним питанням не лише філософії мови чи герменевтики, а й богослов'я та філософії релігії. Незважаючи на значний теоретичний доробок суміжних гуманітарних дисциплін (джерелознавства та етнолінгвокультурології) й розроблену в останні роки теоретико-методологічну базу лінгвістичного релігієзнавства у вітчизняному релігієзнавчому дискурсі практично відсутні системні дослідження національної традиції біблійних перекладів.

Оскільки Біблія є однією з найбільш затребуваних книг у світі та Україні, то її переклад, що відновився з утворенням незалежної української держави, має особливу актуальність та значущість у контексті відродження національної духовно-культурної традиції й моральних основ суспільного життя. Українська традиція біблійних перекладів, незважаючи на перерви, завжди відновлювалася у часи підйому національної самосвідомості і продовжує розвиватися, демонструючи актуальність сакрального християнського тексту для українців, які шукають відповіді на екзистенційні виклики сьогодення. Переклади Біблії сучасною українською мовою, як і питання богослужбової мови християнства, є частиною так званого «мовного питання», що є одним з найзаполітизованіших в українському суспільстві.

Відтак, теоретичні й практичні аспекти біблійного перекладу, зокрема його світовий досвід, у контексті перекладацької діяльності Українського Біблійного Товариства (УБТ) потребують комплексного релігієзнавчого аналізу. Попри існування окремих історичних та релігієзнавчих досліджень національних перекладів Біблії, аналіз їх філософсько-релігієзнавчих аспектів у запропонованому ракурсі ще не проводився. Наявність значного масиву перекладів Біблії національними мовами, конфесійних християнських джерел, а також наукових розвідок спорідненої тематики засвідчує можливість та актуальність проведення філософсько-релігієзнавчого дослідження національної традиції біблійних перекладів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах наукової програми кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка "Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс" (НДР № 0111U000154).

Мета дослідження полягає у комплексному дослідженні традиції біблійних перекладів та передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати стан розробки проблеми в науковій та богословській літературі, охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- здійснити порівняльний аналіз національних перекладів Біблії;
- розробити методологію філософсько-релігієзнавчого аналізу української традиції біблійних перекладів;
- розкрити сутність розуміння перекладацької діяльності щодо сакральних текстів в іудео-християнській традиції;
- визначити роль і значення біблійних перекладів національними мовами в сучасному християнському дискурсі;
- проаналізувати роль, місце і специфіку вітчизняної традиції біблійних перекладів в контексті історії українського християнства;
- виявити тенденції розвитку вітчизняної традиції біблійних перекладів у перекладацькій діяльності під егідою УБТ.

Об'єктом дисертаційного дослідження є феномен біблійного перекладу.

Предмет дослідження – особливості національних традицій біблійного перекладу.

Методи дослідження зумовлені його міждисциплінарним характером, що вимагає застосування методології не лише філософії, релігієзнавства й лінгвістики, а й історії, етнології та культурології. Методологічною основою слугували базові принципи академічного релігієзнавства: об'єктивності, світоглядного плюралізму, толерантності, конфесійної неупередженості.

У дисертації використано методи лінгвістики та теорії перекладу (щодо з'ясування специфіки перекладацької діяльності біблійних текстів, у процесі аналізу сучасної методології перекладу Біблії), феноменології (при виявленні спільних рис перекладів Біблії національними мовами), дискурс-аналізу (під час визначення функцій біблійних текстів у релігійній практиці та суспільному житті нації). Вивчення конкретних перекладів Біблії здійснено засобами текстологічного аналізу, герменевтики з використанням етнолінгвокультурологічних методів.

У процесі порівняння національних традицій біблійного перекладу європейських країн застосовувалися методи компаративістики. Історичний метод уможливив простеження генези української традиції біблійних перекладів у діахронній процесуальній перспективі; а також виявлення їхніх трансформацій та тенденцій подальшого розвитку в сучасних умовах.

Теоретико-методологічними засадами дослідження слугували праці Т. Барщевського, І. Богачевської, К. Вергелеса, Т. Горбаченко, С. Головащенко, М. Жукалюка, П. Куліша, А. Колодного, І. Ломачинської, І. Огієнка, І. Остащука, П. Сауха, Д. Степовика та закордонних лінгвокультурологів Н. Мечковської та Г. Синило й перекладача Біблії А. Десницького.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного філософсько-релігієзнавчого аналізу феномену національної традиції біблійних перекладів, зокрема української, як унікального явища розвитку національної духовної культури, що сприяє підвищенню статусу національних мов, збереженню та розвитку духовної культури націй, суспільній консолідації навколо християнських моральних цінностей.

У дисертації сформульовано низку положень, які містять елементи наукової новизни та виносяться на захист:

Уперше:

– доведено, що перманентне співіснування буквалістських та вільних перекладацьких стратегій у світовій історії перекладів Біблії зумовлене розумінням перекладацької діяльності щодо сакральних текстів в іудео-християнській традиції, що ґрунтується на біблійній концепції Слова Божого та Одкровення, даного людям у Біблії, а автентичність їх смислів має зберігатися у будь-якому лінгво-комунікативному дискурсі. Зазначено, що результатом багатовікової практики перекладів Біблії є множина мовно-релігійних смислових універсумів, які виступають змістовно-аксіологічною основою утворення національних традицій біблійного перекладу й суперечать не лише один одному, а й оригінальним біблійним текстам;

– на підставі компаративного аналізу сучасних наукових та богословських теорій обґрунтовано релігієзнавчу доцільність скопос-теорії біблійного перекладу, що дозволяє враховувати специфіку конфесійної ситуації та екстралінгвістичні фактори, які зумовлюють «релігійне замовлення» нових біблійних перекладів та перекладацьку стратегію їх створення й дискурс функціонування. Створення ж «остаточного» або «нормативного» перекладу Біблії в межах національної або конфесійної традиції принципово неможливе як з теологічної, так і з лінгвістичної точок зору, оскільки і релігія, і національні мови є системами, що постійно удосконалюються, а розвиток сакральних текстів відбувається шляхом їхньої перекладацької інтерпретації відповідно до викликів часу;

– введено в методологію філософсько-релігієзнавчих досліджень Біблії поняття «українська національна традиція біблійного перекладу», евристичну цінність якого продемонстровано в межах авторської методології її аналізу та періодизації; доведено, що джерелом філософсько-релігієзнавчого вивчення української національної традиції біблійного перекладу мають поставати не лише україномовні біблійні переклади, а й масив перекладів, виконаних церковнослов'янською мовою на українських теренах, що суттєво розширює релігієзнавчо-культурологічний та історичний контекст аналізу біблійних перекладів українського походження;

Уточнено:

– етапи перекладів Біблії та обґрунтовано авторську періодизацію формування української національної традиції біблійного перекладу; аналіз першого етапу національної традиції біблійного перекладу (церковнослов'янською мовою) засвідчив тяглість національної традиції та наявність потужних перекладацьких шкіл (зокрема, Києво-Печерської, Острозької та Львівської); порівняльний аналіз перекладів Біблії українською мовою на другому етапі дозволив виявити специфічні стійкі та повторювані ритміко-стилістичні риси україномовних перекладів Біблії, зумовлені подібністю структур автентичних біблійних мов та української мови, що уможлиблює адекватну передачу ритміко-стилістичних особливостей оригінальних текстів Біблії;

– сучасні тенденції розвитку української традиції біблійних перекладів під егідою УБТ, які відповідають загальносвітовому розвитку біблійних перекладів, зокрема: підвищення якості перекладів за рахунок розширення їх текстологічної бази та використання новітніх перекладацьких методик; «спеціалізація» біблійних перекладів і послідовне унормування й кодифікація української християнської богослужбової лексики та термінології.

Отримали подальше обґрунтування:

– джерела формування україномовного етапу національної традиції біблійного перекладу, серед яких виокремлено західноукраїнську (Галицьку) та східноукраїнську (Харківську) регіональні перекладацькі школи;

– положення про самотність й консолідуєчу роль української національної традиції біблійного перекладу у православній, а також про протестантські та католицькі впливи на її формування.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні дослідницького поля релігієзнавчої науки шляхом поглиблення розуміння природи, сутності та змісту національних традицій біблійних перекладів у християнському дискурсі. Концептуальні положення дисертації можуть бути використані для подальших філософсько-релігієзнавчих, історичних та культурологічних досліджень християнства в Україні, а також в історико-філологічних студіях з української мови та літератури.

Практичне значення дослідження. Отримані узагальнення можуть бути врахованими задля консолідації суспільства на основі християнських духовних цінностей, у процесі розробки концепцій міжконфесійного діалогу, з'ясування новітніх трансформацій в релігійному житті України. Доцільним є використання матеріалів дослідження в навчальному процесі у процесі викладання вузівських курсів з релігієзнавства, історії української культури, культурології, історії релігій, а також спецкурсів для студентів філософських та філологічних спеціальностей.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою аналітичною роботою. Висновки і положення, що мають наукову новизну, отримані і сформульовані на основі власних досліджень автора.

Апробація результатів дисертації Основні положення й висновки дисертаційної роботи обговорювались на наукових семінарах та засіданнях кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка й пройшли апробацію на низці наукових конференцій, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми вивчення релігійних процесів у сучасному світі» (Севастополь, 2009); Міжнародному науковому форумі «Простір гуманітарної комунікації» (Київ, 2012); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Духовні цінності християнства в українській культурі: віхи тисячоліть» (Київ, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання філософсько-релігієзнавчих наук: реалії та тенденції в умовах міжкультурного діалогу» (Буча, 2014); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2014» (Київ, 2014); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства»

(Чернівці, 2014); Міжнародній науковій конференції «Авраамічні релігії в Україні: інкультураційні взаємовпливи та міжконфесійні взаємини» (Галич, травень 2014); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності» (Житомир, 2015); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції з міжнародною участю «Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі» (Житомир, 2015); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна: поступ у майбутнє» (Київ, 2016).

Публікації. Концептуальні положення та результати дисертаційного дослідження викладені у 14 публікаціях – 5 статтях (4 з яких надруковані у фахових виданнях України, 1 – у закордонному) та 9 тезах доповідей у збірниках наукових конференцій.

Структура дисертації визначається метою, завданнями, а також внутрішньою логікою дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Основний зміст дисертаційного дослідження викладений на 188 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет, окреслено теоретико-методологічну базу дослідження; сформульовано наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення; наведено дані про апробацію; відображено структуру та обсяг роботи.

У першому розділі «**Теоретичні засади філософсько-релігієзнавчого дослідження перекладів Біблії**» проаналізовано стан розробки дисертаційної проблематики в науковій та богословській літературі, визначено джерельну базу дисертації та методологічні засади філософсько-релігієзнавчого дослідження національних традицій біблійного перекладу.

У підрозділі 1.1. «*Біблійний переклад як предмет наукової та богословської рефлексії*» охарактеризовано підходи сучасної гуманітаристики до вивчення біблійного перекладу, висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних філософів, лінгвістів, культурологів, істориків, релігієзнавців, а також богословів.

Наголошено, що дослідження біблійних перекладів є предметом вивчення багатьох дисциплін християнської теології, зокрема історії християнської церкви, конфесіології, а також екзегетики, герменевтики та гомілетики. Об'єктом фундаментальної дисципліни – біблеїстики – є безпосередньо Біблія як Слово Боже і як феномен духовного життя людства.

Звернення до доробку загальної теорії перекладу вмотивоване необхідністю виявлення загальних принципів перекладу світоглядно насичених (сакральних та філософських) текстів, до яких, належать і біблійні тексти. Найцікавішим розділом теорії перекладу в контексті дисертаційного дослідження виявилася історія перекладу, оскільки переклад сакральних текстів завжди виконувався із застосуванням найсучасніших перекладацьких методів. Історія перекладу в християнських країнах значною мірою складається з історії

перекладів Біблії. Наведено періодизацію етапів теоретичного осягнення перекладацької діяльності.

Зроблено висновок, що сучасна лінгвістика звертається до перекладів Біблії у межах історії національних мов як до пам'яток літератури конкретних народів. У цьому контексті визначено роль перекладів Біблії національними мовами у створенні лінгвокультурного простору конкретних країн; створено методики аналізу відповідності перекладів оригіналам; виявлено вплив перекладів Біблії на мовну ситуацію в окремих країнах та з'ясовано їх роль в підвищенні престижу мови тощо.

Доведено, що принциповою для філософсько-релігієзнавчого дослідження біблійного перекладу є врахування релігійного чинника. Аналіз як світового, так і національного процесу перекладу Біблії неможливий без врахування етапів розвитку християнства, зокрема його конфесійної диференціації. Для аналізу національних традицій біблійних перекладів актуальними є саме історико-філологічні розвідки Біблії в контексті культурних дискурсів конкретних націй, етнокультурних утворень та цивілізаційних «світів». Аналіз розвитку та напрацювань слов'янської біблійної філології, яка вивчає історію виникнення й використання текстів Біблії у середньовічних слов'ян дозволив констатувати відставання слов'янської біблійної філології від світової.

Підкреслено, що аналіз національних традицій біблійного перекладу ускладнює й те, що історія перекладу розвивається на тлі історії мови й літератури під суттєвим впливом пануючої в суспільстві ідеології. Знакові явища в історії перекладацької думки пов'язані, як правило, з видатними особистостями. Українська національна традиція біблійних перекладів не є винятком: батьком української біблійної філології вважається І. Огієнко, доробок якого не втрачає актуальності. Окремо розглянуто напрацювання сучасних вітчизняних релігієзнавців щодо вивчення біблійного перекладу в Україні (праці І. Богачевської, С. Головащенко, В. Зінякової). Виявлено, що більшість досліджень українських біблійних перекладів (доробок Д. Степовика і М. Жукалюка, О. Горбача, Т. Барщевського тощо) фактично оперують спільною текстологічною та історико-культурною джерельною базою і мають описовий характер. Вони можуть вважатися «пропедевтикою до проблеми» національної традиції біблійного перекладу.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база й методологія філософсько-релігієзнавчого аналізу національних традицій біблійних перекладів» досліджено джерельну базу; окреслено методологічні критерії і методику філософсько-релігієзнавчого вивчення національної традиції біблійного перекладу; обґрунтовано застосування напрацювань національних шкіл біблійного перекладу, методів і принципів лінгвістичного релігієзнавства, теорії перекладу, а також інших гуманітарних наук.

Основу джерельної бази дисертації склали переклади Біблії сакральними мовами (грецькою та латинською); переклади національними мовами (німецькою, англійською, французькою та ін.); слов'янські та українські (повні, часткові та авторизовані) біблійні переклади.

Запропоновано авторський поділ національної традиції біблійного перекладу на два періоди: 1) IX – XVII ст. – українські переклади Біблії, виконані церковнослов'янською мовою. 2) XIX ст. – дотепер – переклади Біблії українською мовою. Відтак до джерельної бази дисертації долучено церковнослов'янські переклади Біблії, виконані вітчизняними перекладачами на українських теренах у перший період національної традиції біблійного перекладу. Зазначено, що конфесійні переклади Біблії суттєво різняться мовою та стилем викладення, змістовними акцентами, відображають ідеологію конфесії, для якої створюються. Наголошено, що попри численні переклади Біблії, актуальність перекладання Святого Письма українською мовою не зменшується, оскільки наявні переклади не повністю задовольняють духовні потреби сучасного українця.

Проаналізовано сучасні методи підходу до біблійного перекладу: структурно-трансформаційний та герменевтичний, а також методологічні критерії аналізу біблійних перекладів українською мовою, зокрема, критерій адекватності перекладу сакральному першоджерелу, який вимагає чіткого розмежування наукового та богословського дискурсів, розуміння впливу конфесійного богослов'я та релігійних переконань перекладачів.

Охарактеризовано основні методологічні етапи релігієзнавчого аналізу конкретних біблійних перекладів у контексті національних традицій, а також розвиток перекладацьких стратегій (теорій перекладу) світових перекладачів Біблії та перекладацьких інституцій, які пропонується використати за основу методики релігієзнавчого аналізу біблійних перекладів національними мовами. Найпродуктивнішою в цьому контексті виявилася скопос-теорія біблійного перекладу, релігієзнавче застосування якої дозволило виявити національну специфіку перекладів та уможливило їх розгляд на широкому етнокультурному та конфесійному тлі.

Обґрунтовано, що філософсько-релігієзнавчий аналіз перекладів Біблії передбачає з'ясування конфесійної приналежності, рівня філологічної культури, ступеня обдарованості та досвіду перекладача; виявлення текстових джерел перекладу, їх походження, автентичності та авторитету; визначення скопосу перекладу, його призначення (філологічного, тлумачного, художнього, літургійного тощо); дослідження цільової аудиторії, яка має користуватися певним перекладом Біблії (клірики, миряни, діти тощо); аналіз філологічних прийомів та методів перекладу, застосованих перекладач.

У підрозділі 1.3. *«Національна традиція біблійних перекладів як явище духовної культури християнських народів»* охарактеризовано базові для філософсько-релігієзнавчого вивчення національної традиції біблійного перекладу поняття («переклад», «біблійний переклад», «традиція» та ін.), розуміння яких у різних наукових контекстах суттєво варіюється.

Констатовано, що авторські терміни повинні бути дефініційовані з визначенням їх змісту, обсягу та місця в понятійно-категоріальному апараті релігієзнавства. Під біблійним перекладом розуміються переклади Святого Письма з оригінальних мов – (єврейської, грецької й арамейської) – мовами народів світу. На основні лінгвістичних підходів щодо визначення поняття

перекладу виконано дефініцію понять «традиція біблійного перекладу» й «національна традиція біблійного перекладу». Запропоновано ввести поняття «національна традиція біблійних перекладів» для позначення одного з феноменів духовної культури та специфічного способу духовно-практичної діяльності, для функціонування якої перекладацький досвід має постійно актуалізуватися й матеріалізуватися у нових перекладах Біблії. Наголошено, що у випадку максимально узагальненого розгляду національну традицію біблійного перекладу як етнокультурного феномену правомірно співвіднести з поняттям «культурна пам'ять», але не ототожнювати їх. Національна традиція біблійного перекладу передбачає відтворення, тому вона діє у всі історичні періоди розвитку національної духовної культури. Звичай використання певної мови як сакральної є елементом духовної культури нації, яка склалася в межах певної релігійної ситуації й постає елементом соціальної регуляції, що передається від покоління до покоління і стає традицією.

Зазначено, що збереження й успадкування національної традиції біблійного перекладу не дорівнює її консервації. Національна традиція біблійного перекладу на відміну від релігійно-літературної текстової спадщини українських біблійних перекладів – це діючий процес освоєння, варіювання й розвитку зазначеної спадщини.

Виокремлено та охарактеризовано інформаційно-комунікативну, регулятивно-нормативну, аксіологічну, людинотворчу (функцію соціалізації особистості), емоційно-психологічну, інноваційну, інтегруючу, пізнавальну та виховну функції національної традиції біблійного перекладу. Окреслено такі вияви поліфункціонального характеру національної традиції біблійного перекладу як: збереження національної духовної культури; здатність відтворювати закріплені в ній зразки, цінності й змісти сукупної життєдіяльності в мінливих умовах соціально-релігійного буття нації; можливість відродження за допомогою традиції необхідного для легітимації нового суспільства християнського світогляду.

У другому розділі **«Феномен перекладу сакральних текстів у християнстві»** розглянуто специфіку християнського розуміння перекладу, його біблійне та богословське обґрунтування, процес формування конфесійних особливостей біблійних перекладів в історії християнства, культурно-історичні контексти, в яких створювалися найкращі світові зразки біблійних перекладів.

У підрозділі 2.1. *«Переклад сакральних текстів у християнській богословській традиції та сучасному релігійному дискурсі»* проаналізовано «мовні аспекти» біблійної оповіді, зокрема: акт творіння світу зі Слова, найменування речей та живих істот Адамом, змішання людських мов внаслідок будівництва Вавилонської вежі, і, найпринциповіший у християнстві концепт Христа-Логоса. Зроблено висновок, що Біблія акцентує увагу на трьох «словоцентричних» аспектах людського буття, які лежать в основі розуміння досліджуваних нами проблем у контексті конфесійної теології: Слові як основі, джерелі та рушійній силі творіння; Слові як основі взаєморозуміння людства й запоруки безмежності можливостей єдиного людства; Слові як іпостасі Божої, основі християнської еклезіології та сотеріології.

Розглянуто ключове питання перекладів сакральних текстів і пов'язану з ними проблему щодо їх меж із врахуванням нарративних традицій конкретних релігій. Зазначено, що намагання зберегти святість і автентичність мовно-сислового універсуму Одкровення та тотожність перекладу з оригіналом породжує «одвічну колізію» взаємин перекладачів з богословами: переклад з'являється лише тоді, коли він конче потрібен християнській спільноті, в іншому випадку він використовується й розповсюджується мовою оригіналу.

Досліджено біблійні мови (профетичні), а також мови, якими здійснювалися перші переклади Святого Письма (сакральні). Розглянуто перші (дохристиянські) переклади Біблії (Септуагінта, Масоретський текст та інші). Проаналізовано перекладацьку діяльність Св. Ієроніма та створення Вульгати. У контексті аналізу становлення християнського розуміння біблійного перекладу продуктивним виявилось порівняння позицій Аврелія Августина та Св. Ієроніма, висловлених у їхньому листуванні.

Проаналізовано причини та наслідки зміни ставлення Церкви до перекладів Біблії після завершення доби Патристики, які втілилися у так званій теорії «трьох мов», розвиненій у VII ст. єпископом Ісидором Севільським. Констатовано, що установка на заборону перекладів Біблії народними мовами, яка діяла практично до Реформації, перетворила питання про переклад Біблії на одну з найважливіших релігійно-політичних проблем, що виходили за суто філологічні рамки й створили передумови тієї кризи католицизму, вирішенням якої став рух Реформації.

Підкреслено, що до Реформації профетичні та народні мови співіснували паралельно. Народи приймали нову віру й культ разом з мовою віросповідання. Мова сприймалася як атрибут віри, а сакральне не перекладалося. Народи поєднувалися в межах великих культурно-релігійних світів, що розділяли кордони розповсюдження святих книг і мов, якими вони були написані. У Середньовіччі всередині цих світів панувала функціональна двомовність: в церкві, освіті, книжно-писемній культурі панувала спільна для даного культурно-релігійного універсуму надетнічна мова, а в повсякденному спілкуванні – численні місцеві народні мови та діалекти. Доведено, що найглибші відмінності між писемно-літературними традиціями слов'ян залежать від церковно-слов'янської чи латинської мови, яка використовувалася у якості першої конфесійної мови культурного ареалу. Народи ареалу *Slavia Latina* (поляки, чехи, словаки, хорвати, словенці) входили в сферу західнохристиянського (католицького) впливу і латинської мови. Народи *Slavia Orthodoxa* (південні слов'яни – болгари, серби, чорногорці – і східні слов'яни – українці, білоруси і росіяни) сповідували православ'я в його візантійській версії. У їхній церковно-книжній культурі шанувалася грецька мова, а мовою богослужінь та Біблії була церковнослов'янська мова.

У підрозділі 2.2. «Переклади Біблії європейськими мовами і формування національних перекладацьких традицій» охарактеризовано історично-культурний та конфесійний контексти формування національних традицій біблійного перекладу, розглянуто головні переклади Біблії європейськими мовами, виконані в контексті реформаційних процесів. Проаналізовано

періодизацію історії біблійних перекладів, яка нараховує дві з половиною тисячі років й розкрито місце і роль національних перекладацьких традицій у загальносвітовому процесі перекладу Біблії.

Релігієзнавчий аналіз виникнення національних традицій біблійного перекладу розпочато з батьківщини Реформації, що стала джерелом потужного перекладацького руху й нині справляє визначальний вплив на розвиток науки про біблійний переклад. Докладно проаналізовано філологічну діяльність М. Лютера та відстоювані ним ідеї, зокрема, проблеми інваріанту перекладу, засобів забезпечення еквівалентності перекладу, критеріїв достовірності перекладацького рішення.

Аналіз французької традиції, яка в силу певних причин не мала значного впливу на біблійний переклад загалом, дозволив побачити інші колізії формування традиції перекладу національними мовами, зокрема використання власних перекладів Біблії «еретичними» християнськими рухами (вальденсами).

Аргументовано, що англomовна традиція біблійного перекладу є однією з найдавніших у Європі та найпотужнішою в світі за кількістю перекладів і накладів видань. Розглянуто діяльність славетних англійських перекладачів Біблії (Уїкліф, Тіндейл тощо) та найвідоміші англomовні переклади Біблії, зокрема Біблія короля Якова, яка більше трьох століть має вагомий вплив на розвиток англійської мови. Проаналізовано дев'ять найрозповсюдженіших в світі сучасних англomовних перекладів Біблії. Констатовано, що англomовна традиція біблійних перекладів фіксує тенденції розвитку національних традицій біблійного перекладу в більшості країн, де християнство є традиційною релігією. Ці тенденції простежуються і в розвитку національних традицій біблійного перекладу слов'янських народів.

У третьому розділі **«Традиція біблійних перекладів в Україні»** відповідно до запропонованої автором періодизації проаналізовано специфіку української національної традиції біблійного перекладу.

У підрозділі 3.1. *«Українські переклади Біблії церковнослов'янською мовою»* зазначено, що церковнослов'янський переклад Святого Письма входить до української культури як важливий складник кирило-мефодіївської спадщини, а водночас і домінуючий текст у системі середньовічної книжності. Шляхом посередництва відносно зрозумілої українцям у X – XII ст. церковнослов'янської мови визначено присутність їхньої культури у візантійській цивілізації.

Зазначено, що у багатьох європейських народів Святе Письмо є першим писемним текстом, з яким пов'язане створення алфавіту, принципів письма, перших перекладацьких практик, а також соціальних інститутів, що опікувалися поширенням грамотності. Колиска української духовної культури Київська Русь-Україна в складі етнокультурного світу *Slavia Orthodoxa* мала можливість вести службу Божу церковнослов'янською мовою. Роль Давньої Русі у розвитку української духовної культури визначається й тим, що при створенні церковнослов'янської мови на українських землях склалися умови збігу сакральної мови й мови культури в процесі творення нації. Це певним

чином детермінувало національний менталітет українців та інших православних слов'янських народів.

Констатовано, що закономірність появи Біблії українською мовою є одним із важливих питань культурно-історичного розвитку сучасної української нації. Саме біблійні рукописи дають значний матеріал для вивчення становлення перекладацької справи слов'ян та формування української традиції перекладу релігійних текстів.

Типологізацію та атрибуцію великого корпусу слов'янської перекладної літератури здійснено на основі хронологічного, регіонального і жанрово-тематичного принципів. Доведено, що у релігієзнавчому дослідженні необхідно додавати й конфесійний критерій, як такий, що дозволяє враховувати специфіку розвитку християнської писемності у відповідності до розвитку конкретних християнських Церков, потреби яких ця писемність обслуговувала.

У церковнослов'янському періоді формування української національної традиції біблійного перекладу виокремлено два періоди – рукописний та друкарський. З X ст. до 70-х років XVI ст. біблійні тексти в Україні поширювалися в рукописах. Кожен примірник був коштовністю, адже Біблія не була доступною пересічному віруючому. В цей час перекладу повного тексту Біблії фактично не існувало. Але існували біблійні кодекси (збірки) трьох функціональних типів: службовий, що використовувався у літургійній та місіонерській практиці; тлумачний (учительний), призначений для навчання християн основам віри; і т. зв. «четій», призначений для приватного (келійного) або домашнього читання. Із багатьох рукописних біблійних кодексів Київської Русі XI ст. збереглося лише 13 пам'яток, найвідоміші з яких: «Остромирове Євангеліє» 1056 р., «Ізборник Святослава» 1073 та 1076 рр., «Трирський псалтир» 1078-1087 рр.. З XII ст. збереглося 28 рукописів, з XIII ст. – 18 великих рукописів і 32 фрагменти, з XIV ст. – 16 кодексів і 35 фрагментів, з XV ст. вже понад 100 великих текстів. Показано зростання кількості українізмів у перекладах Біблії пізнього рукописного етапу під впливом реформаційних тенденцій в Європі, що дозволило впевнено атрибутувати «Пересопницьке Євангеліє» як український біблійний текст.

Проаналізовано друкарський період поширення Біблії на українських теренах з другої половини XVI ст. Підтвердженням того, що Україна на той час мала одну з найкращих перекладацьких шкіл слугував і той факт, що спроби І. Федорова видати Біблію в Москві ледь не коштували йому життя, тоді як в друкарнях Львова, Острога й Вільни він успішно друкував окремі біблійні книги, а в 1581 р. під патронатом князя К. Острозького – «Острозьку» Біблію. Розкрито конфесійно-політичні обставини, що змусили К. Острозького створити першу повну українську Біблію церковнослов'янською мовою.

Розглянуто період створення біблійних текстів на основі протестантських джерел з домінуванням живої народної мови (XV – XVI ст.), пов'язаний з посиленням ренесансних та реформаційних тенденцій до перекладу Біблії, що фактично є перехідним від першого, церковнослов'янського етапу формування національної традиції біблійного перекладу на українських теренах до другого

етапу, протягом якого відбувався тривалий та складний процес появи повного тексту Біблії живою мовою українського народу.

У підрозділі 3.2. «Специфіка перекладів Біблії українською мовою і перекладацька діяльність Українського Біблійного Товариства» досліджено етап формування національної традиції біблійного перекладу на українських теренах, що мав періоди проривів та стагнацій. Аргументовано, що з кінця XVII ст. у природний процес переходу в перекладі Біблії на живу народну мову, становлення літературного канону якої активно відбувалося в зазначений період, втручається позалінгвістичний та позарелігійний фактор: Українська Православна Церква примусово підпорядковується Московській патріархії (1685 р.), а українські землі втрачають незалежність і виявляються розділеними між сусідніми державами.

У добу контрреформації XVII ст. спроби перекладу Біблії народною мовою поступово згасають і відновлюються вже в XIX ст. У XVII ст. процес адаптації перекладних текстів Святого Письма до народної мови гальмувався також внаслідок панування в освітній системі України латинської схоластики. Хоча, в катехізисі митрополита Петра Могили тексти Біблії наводяться українською мовою.

Незважаючи на те, що в XVIII ст. в Україні запроваджено московську вимову церковнослов'янських текстів українська школа перекладачів існує, про що свідчить поява в 1758 р. у Києво-Печерській Лаврі видання повної Біблії церковнослов'янською мовою. Надалі, українська мова в друкованих виданнях вже була під негласною забороною, яка стала офіційною з часів виходу Емського антиукраїнського цензурного циркуляру фактично аж до революції 1905 р.

Але процеси національного та мовного розвитку українців штучно загальмувати виявилось неможливим. З кінця XVIII ст. до середини XIX ст. остаточно сформувалася літературна українська мова і визріла нагальна потреба перекладу Святого Письма саме цією мовою. Доведено, що актуалізації питання україномовного перекладу Святого Письма на зламі XVIII – XIX ст. сприяла низка факторів: національне пробудження українців; творчість видатних поетів, прозаїків, драматургів; створення Кирило-Мефодіївського братства та праці учених-гуманітаріїв.

Обґрунтовано, що найсприятливіші умови для розвитку української культури й мови з геополітичних причин склалися в цей час на західноукраїнських землях у складі Австро-Угорщини, влада якої давала можливість розвитку мовам народів, що входили до імперії. Тому в першій половині XIX ст. спроби перекладу Біблії тогочасною українською мовою робилися на Галичині (М. Шашкевич, А. Кобилянський, О. Бачинський, Я. Левицький). У «підросійській» Україні теж здійснювалися переклади біблійних текстів (Г. Квітка у Харкові, М. Максимович у Києві) але своєрідною віхою в процесі перекладу Біблії українською мовою стала праця П. Морачевського, долю якої досліджено детально.

Проаналізовано повні переклади Біблії П. Куліша, І. Нечуй-Левицького і І. Пулюя, професора І. Огієнка (митрополита Іларіона), І. Хоменка та менш відомі переклади Святого Письма XIX – XX ст.

Розглянуто утворення та діяльність УБТ, а також здійснені під його егідою переклади Старого та нового Заповітів, зокрема переклад о. Р. Турконяка. Виявлено особливості та переваги четвертого повного перекладу Біблії українською мовою. Опрацьовано переклади Біблії поза діяльністю УБТ, зокрема переклад патріарха Філарета, та переклади, що ввозяться в Україну представниками протестантських церков, зокрема «Переклад Нового Світу» Свідків Єгови. Окремо проаналізовано новітні перекладацькі проекти, що перебувають на етапі реалізації.

Наголошено, що створення україномовних перекладів Святого Письма як в історичному контексті, так і в перспективі розвитку незалежної української держави сприяє збереженню й стабілізації прихованої в них духовно-культурної спадщини. Завдяки повторюваності національної традиції біблійного перекладу, нові покоління отримують можливість краще засвоїти її зміст, долучитися до моральних і духовних цінностей християнства.

ВИСНОВКИ

Філософсько-релігієзнавче дослідження української традиції біблійних перекладів дозволило сформулювати такі висновки:

1. Стан розробки проблеми в науковій та богословській літературі й виокремлення джерельної бази дослідження засвідчили можливості філософсько-релігієзнавчого розгляду національних традицій біблійного перекладу в міждисциплінарному контексті сучасної гуманітаристики, зокрема методологічних принципів лінгвістичного релігієзнавства та етнологікокультурології, які стали теоретичною базою авторської методології філософсько-релігієзнавчого дослідження національних, зокрема й української, традицій біблійних перекладів. Дослідницька парадигма лінгвістичного релігієзнавства дозволила експлікувати з історії перекладу Біблії національними мовами специфічні риси національних перекладацьких традицій, зумовлені конфесійними та лінгвістичними факторами, що визначаються етноконфесійним середовищем, в якому функціонує переклад, національними мовними реаліями та філологічною культурою перекладачів.

2. Аналіз теорій перекладу, розроблених провідними світовими перекладачами Біблії та перекладацькими інституціями, дозволив стверджувати, що найефективнішим є порівняльний аналіз національних традицій біблійного перекладу здійснений на основі скопос-теорії, яка уможлиблює розгляд біблійних перекладів на широкому етнокультурному та конфесійному тлі, враховуючи «суспільний запит», який визначає змістовну й формальну специфіку перекладу, дослідження буття сакральних текстів у конкретних релігійних традиціях загалом і в сучасному християнському дискурсі, зокрема.

3. Запропоновано й обґрунтовано наукову доцільність введення у вітчизняне релігієзнавство поняття «національна традиція біблійних перекладів», що тлумачиться автором як сукупність текстологічних та герменевтичних акцентів і лінгвістичної специфіки, притаманної та стійко

повторюваної у всіх здійснених на національних теренах або представниками даної нації перекладах біблійних текстів, яка виникла й передається на основі спадкоємності віроповчальних позицій, методологічних і герменевтичних програм національних перекладачів Біблії, перекладацьких практик та теоретичних рефлексій процесу біблійного перекладу, творчого осмислення національного перекладацького досвіду та критичної рецепції здобутків інших перекладацьких традицій. Використання зазначеного поняття уможливило визначення ролі, місця й специфіки української традиції біблійних перекладів у контексті історії українського християнства, порівняльний аналіз перекладів Біблії українською мовою, виявлення тенденції розвитку української традиції біблійних перекладів в перекладацькій діяльності незалежних перекладачів та під егідою УБТ.

4. Аналіз процесу формування національних традицій біблійного перекладу в Європі дозволив стверджувати, що рушійною силою її розвитку внаслідок створення нових перекладів Біблії національними мовами є: об'єктивні процеси оновлення та розвитку мовного середовища; засадничі суперечності між вірністю оригіналу та вірністю національній мовній і конфесійній традиції; суперечності між «традиціоналізмом та «новаторством» як у християнській теології, так і в перекладацькому процесі, зокрема між буквальним та вільним, помірно буквальним та ідіоматичним варіантами перекладу, які обираються перекладачами Біблії у відповідності до прагматичних інтенцій замовників перекладу.

5. Переклад біблійного тексту завжди втрачає й спотворює сутність оригіналу, вносить у перекладений текст національні мовні та культурні конотації і конфесійні особливості. Змістовно-аксіологічною основою утворення національних традицій біблійного перекладу є поява множини мовно-релігійних смислових універсумів, які суперечать один одному і оригінальним давньоєврейським й грецьким текстам та їх герменевтичним традиціям. Національна традиція біблійного перекладу формується далеко не в кожній християнській країні, її наявність слугує показником духовної зрілості нації. Умовами її формування є розвинена писемність та національна літературна традиція; потужна національна конфесійна структура з наявністю богословських центрів; розвиненість перекладацької справи (традиції перекладу та перекладацьких шкіл). Переклади Біблії стають пам'ятками національної культури, як, наприклад, переклад Лютера в німецькій культурі, Біблія короля Якова в англійській країнах, Синодальний переклад для російської культури тощо. Відповідно, будь-який переклад сакрального тексту в рамках національної перекладацької традиції трансформує мовно-смісловий універсум християнської релігійної традиції, що сприяє оновленню та поглибленню його розуміння, відповідно до завдань конкретних Церков у певний історичний період. Тому створення єдиного «остаточного» перекладу Біблії в межах національної чи конфесійної традиції біблійного перекладу принципово не можливе.

6. Для православних слов'янських народів час виникнення національної традиції біблійного перекладу та час формування національної мови не

збігаються, як у більшості європейських країн, оскільки вони разом з прийняттям християнства отримали надетнічну богослужбову мову – церковнослов'янську, яка довгий час була мовою всіх релігійних текстів. Тому періодизація національних традицій біблійного перекладу таких країн, як Україна, Білорусь та Росія має враховувати цей період, коли закладався фундамент національних перекладацьких традицій. Для України він завершується формуванням потужних перекладацьких шкіл: Києво-Печерської, Острозької та Львівської.

Виходячи із зазначеного, автором запропоновано таку періодизацію української національної традиції біблійного перекладу:

I етап (приблизно XI – XIV ст.) – церковнослов'янський (слов'янський) – створення церковнослов'янською мовою біблійних рукописів здебільшого богослужбового та тлумачного призначення, в яких поступово збільшується масив «живої» народної української лексики та фраземіки; поява при великих монастирях скрипторіїв, де переписують, звіряють та редагують біблійні рукописи, готують книжників (перекладачів-редакторів біблійних текстів).

II етап – власне україномовний, початок якого збігається з умовною датою появи друкарства в українських землях, в якому виокремлено такі періоди:

– XV – XVI ст. – створення біблійних текстів на основі протестантських джерел з домінуванням народної мови, пов'язаний з посиленням ренесансних та реформаційних тенденцій до перекладу Біблії живою мовою;

– XVII ст. – контрреформаційні впливи та панування схоластики, коли внаслідок православно-католицьких міжконфесійних протистоянь та військової експансії Польщі й Росії процес перекладу Біблії на живу мову гальмується;

– XVIII-XIX ст. – заборона Російською імперською владою та Священним синодом РПЦ перекладу та видання Біблії українською мовою; виникнення перших перекладів Біблії живою мовою; пошук обхідних шляхів для друку україномовних перекладів Біблії й розповсюдження її серед українців; створення української богослужбової лексики; поява перших повних перекладів Біблії (переклад П. Морачевського);

– кінець XIX – 90-ті рр. XX ст. – створення повних перекладів Біблії за межами України під патронатом українських церков в еміграції та Британського і Закордонного Біблійних Товариств; видання та розповсюдження Біблії в УРСР офіційно заборонене; видання Біблії в перекладі П. Куліша, І. Пулюя та І. Нечуй-Левицького, створення перекладу І. Огієнка, кодифікація ним нормативної української богослужбової лексики; поява «Римської Біблії» І. Хоменка;

– 1991 р. – дотепер – зняття всіх заборон щодо видання та розповсюдження Біблії на українських теренах; створення УБТ; четвертий повний переклад Біблії сучасною українською мовою, узгоджений зі всіма християнськими конфесіями в Україні, що входять до складу УБТ; активна розробка українських лексичних та граматичних норм щодо християнської богословської термінології.

7. Українська національна традиція біблійного перекладу є однією з найдавніших у Європі, що поєднує не лише православний досвід, а й надбання католицьких та протестантських перекладацьких шкіл. Стан біблійного

перекладу в Україні дозволяє прогнозувати подальший розвиток біблійних перекладів сучасною українською мовою, оскільки діяльність УБТ створила для цього необхідну базу: механізми богословського визнання та експертизи нових перекладів більшістю християнських конфесій України, можливості для широкого розповсюдження їх в українському суспільстві, що робить якісні біблійні переклади доступними кожному.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Мороз Ю. А. Релігієзнавчий аналіз біблійних перекладів і конфесійна біблеїстика / Ю. А. Мороз. // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – № 1–2 (13–14). – С. 215–220.
2. Мороз Ю. А. Сучасні теорії біблійного перекладу як основа філософсько-релігієзнавчого аналізу національних традицій перекладу Біблії / Ю. А. Мороз // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : Філософські науки. Вип. 6 (78). Редкол. сер. : П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 53–57.
3. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів : релігієзнавча дефініція поняття / Ю. А. Мороз // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. : [зб. наук. праць] / ред. рада : В. П. Андрущенко (голова). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 34 (47). – С. 69–78.
4. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів в Україні / Ю. А. Мороз // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : Вид-во «Гілея». 2016. – Вип. 110 (7). – С. 256–259.
5. Мороз Ю. А. Українська традиція Біблійних перекладів як об'єкт філософсько-релігієзнавчого дослідження / Ю. А. Мороз // Innovative solutions in modern science. – № 6 (6), 2016. – Dubai, 2016. – С. 38–51.

Публікації в інших виданнях:

6. Мороз Ю. А. Социально-культурный фон англоязычных версий Библии / Ю. А. Мороз // Актуальні проблеми вивчення релігійних процесів у сучасному світі : міжнар. наук.-практ. конф., м. Севастополь, 10-11 травня 2009 р. – Севастополь, Вид-во Сев НТУ, 2009. – С. 26–27.
7. Мороз Ю. А. Методологічні аспекти релігієзнавчого дослідження української традиції біблійних перекладів / Ю. А. Мороз // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15-16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. А. Є. Конверський [та ін.] – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 7. – С. 167–169.
8. Мороз Ю. А. Методика релігієзнавчого аналізу національної традиції біблійних перекладів / Ю. А. Мороз // Актуальні питання філософсько-релігієзнавчих наук : реалії та тенденції в умовах міжкультурного діалогу : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Київ-Буча, березень 2014. – К. : Міленіум, 2014. – С. 54–58.

9. Мороз Ю. А. Значення перекладацької діяльності Кирила і Мефодія у формуванні української національної традиції біблійних перекладів / Ю. А. Мороз // «Авраамічні релігії в Україні : інкультураційні взаємовпливи та міжконфесійні взаємини». Матеріали II Міжнародної наукової конференції. Галич, 29 травня 2014. – Галич, Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Старий Галич», 2014. – С. 278–280.

10. Мороз Ю. А. Методология анализа национальных традиций библейского перевода / Ю. А. Мороз // Человек в условиях модернизации общества : проблемы духовно-нравственного и социально-экономического развития : сб. статей X научно-практической конференции / гл. ред. Петрищев А. А. – Заокский : «Источник жизни», 2014. – С. 65–71.

11. Мороз Ю. А. Теории библейского перевода как инструмент религиоведческого исследования Библии в национальных культурах / Ю. А. Мороз // Человек и общество в системе религиозного и социально-гуманитарного знания : Сб. науч. трудов / гл. ред. А. А. Петрищев. – Заокский : ЗХГЭИ, 2015. – С. 213–229.

12. Мороз Ю. А. Толерантність як умова перекладу Біблії / Ю. А. Мороз // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності : Міжнародна науково-теоретична конференція, 1-2 жовтня 2015 року : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.] – Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. – С. 108–110.

13. Мороз Ю. А. Функції національної традиції біблійного перекладу / Ю. А. Мороз // «Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі» : Всеукраїнська науково-теоретична конференція з міжнародною участю, 23 листопада 2015 року : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2015. – С. 101–104.

14. Мороз Ю. А. Біблія та біблійний переклад в культурі Незалежної України / Ю. А. Мороз // Україна : поступ у майбутнє. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю від дня Незалежності України [тези доповідей та виступів] / Відп. ред. Волобуєва С. В. – К. : НТУ, 2016. – С. 73–74.

АНОТАЦІЯ

Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів : філософсько-релігієзнавчий аналіз – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2017.

У дисертації здійснено філософсько-релігієзнавчий аналіз феномену національної традиції біблійних перекладів, зокрема української, як унікального явища розвитку національної духовної культури християнських країн, який сприяє підвищенню статусу національних мов, збереженню та розвитку духовної культури націй, суспільній консолідації навколо християнських моральних цінностей.

Обґрунтовано наукову доцільність введення у вітчизняне релігієзнавство поняття «національна традиція біблійних перекладів», що пояснює сукупність текстологічних та герменевтичних акцентів й лінгвістичної специфіки, стійко повторюваної у всіх здійснених на національних теренах або представниками цієї нації перекладах біблійних текстів, що виникла й передається на основі спадкоємності віроповчальних позицій, методологічних і герменевтичних програм, перекладацьких практик та теоретичних рефлексій процесу перекладу, творчого осмислення національного перекладацького досвіду та критичної рецепції здобутків інших перекладацьких традицій Біблії. Виявлено роль біблійних перекладів у розвитку національних культур християнських країн, специфіку та функції національних традицій біблійного перекладу.

Запропоновано 2 етапи української національної традиції біблійного перекладу: 1) XI – XIV ст. – церковнослов'янський рукописний переклад та 2) власне україномовний етап біблійного перекладу, початок якого співпадає з умовною датою появи друкарства на українських землях.

Доведено, що українська національна традиція біблійного перекладу є однією з найдавніших у Європі, яка увібрала не лише православний досвід, а й надбання католицьких та протестантських шкіл біблійного перекладу. Представниками УБТ вироблено механізми богословського визнання та експертизи нових перекладів більшістю християнських конфесій України, здійснено їх поширення в українському суспільстві, що робить якісні біблійні переклади загальнодоступними. Стан біблійного перекладу в Україні дозволив спрогнозувати подальший розвиток перекладів сучасною українською мовою.

Ключові слова: Біблія, перекладацька традиція, нація, скопос-теорія, національна традиція біблійного перекладу, сакральне, УБТ.

АННОТАЦІЯ

Мороз Ю. А. Национальная традиция библейских переводов : философско-религиоведческий анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2017.

В диссертации осуществлён философско-религиоведческий анализ феномена национальной традиции библейских переводов, в частности украинской, как уникального явления развития национальной духовной культуры христианских стран, способствующего повышению статуса национальных языков, сохранению и развитию духовной культуры нации, общественной консолидации вокруг христианских нравственных ценностей.

Обоснована научная целесообразность введения в отечественное религиоведение понятия «национальная традиция библейских переводов», которое объясняет совокупность текстологических и герменевтических акцентов и лингвистической специфики, устойчиво повторяющейся во всех осуществленных на национальных территориях или представителями этой

нации переводах библейских текстов, возникшую и передающуюся на основе преемственности вероучительных позиций, методологических и герменевтических программ переводческих практик и теоретических рефлексий процесса перевода, творческого осмысления национального переводческого опыта и критической рецепции достижений других переводческих традиций.

Выявлено роль библейских переводов в развитии национальных культур христианских стран, специфика и функции национальных традиций библейского перевода.

Предложено 2 этапа украинской национальной традиции библейского перевода: 1) XI – XIV в. – церковнославянский рукописный перевод и 2) собственно украиноязычный этап библейского перевода, начало которого совпадает с условной датой появления книгопечатания на украинских землях.

Доказано, что украинская национальная традиция библейского перевода является одной из древнейших в Европе, которая объединила не только православный опыт, но и достояние католических и протестантских школ библейского перевода. Представителями УБТ выработаны механизмы богословского признания и экспертизы новых переводов большинством христианских конфессий Украины, осуществлено их распространение в украинском обществе, что делает качественные библейские переводы общедоступными. Состояние библейского перевода в Украине позволяет прогнозировать дальнейшее развитие переводов на современный украинский язык.

Ключевые слова: Библия, переводческая традиция, нация, скопос-теория, национальная традиция библейского перевода, сакральное, УБТ.

SUMMARY

Moroz Yu. A. National Tradition of Bible Translations : Philosophical and Religious Analysis. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philosophy on specialty 09.00.11 – Religious Studies. – Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, 2017.

In the dissertation is done a complex philosophical and religious analysis of the phenomenon of the national tradition of Bible translations, particularly Ukrainian, as a unique phenomenon of the development of the national spiritual culture of Christian countries, contributes to the enhancement of the status of national languages, preservation and development of the nation's spiritual culture, and social consolidation around Christian moral values.

The scientific expediency of introducing the concept of "national tradition of biblical translations" into Ukrainian religious science is grounded, which is understood as a totality of textual and hermeneutic accents and linguistic specificity that is consistently repeated in all translations of Bible texts carried out in national territories or by representatives of this nation that originated and is transmitted on the basis of continuity doctrinal positions, methodological and hermeneutic programs of national interpreters The Bible, the translation practices and the theoretical reflection of the

translation process, the creative interpretation of the national translation experience and the critical reception of the achievements of other translation traditions.

The role of Bible translations in the development of national cultures of Christian countries, the specificity and function of national traditions of Bible translation is revealed.

The periodization of the Ukrainian national tradition of Bible translation is proposed, which includes 2 stages: from the 11th to the 14th centuries. – Church Slavonic manuscripts translation and the actual Ukrainian-language stage of the Bible translation, the beginning of which coincides with the conventional date of the appearance of printing on Ukrainian lands.

It is proved, that the Ukrainian national tradition of Bible translation is one of the oldest in Europe. It absorbed not only the Orthodox experience, but also the heritage of Catholic and Protestant schools of Bible translation. The activities of the UBU laid the foundation for this: the mechanisms for theological recognition and examination of new translations by the majority of Christian confessions of Ukraine, their wide distribution in Ukrainian society, are made, which makes quality Bible translations available to everybody. The state of Bible translation in Ukraine makes it possible to predict the further development of translations into modern Ukrainian language.

Key words : Bible, translation tradition, nation, scopos-theory, national tradition of biblical translation, sacred, UBT.

